

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเด็กปฐมวัย : เริ่มต้นที่หัวใจ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ขวัญฟ้า รังสิยานนท์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

“...กลับมาเกิดศีลธรรมกลับมาเกิด! กำลังเกิดภัยร้ายอันใหญ่หลวง
แก่สัตว์โลกทั่วถิ่นจักรวาลปวง นำเป็นห้วงความพินาศจากเกิน
กลับมาเกิดศีลธรรมกลับมาเกิด! ในโลกเกิดกสิยุดอย่างฉุกเฉิน
หลงวัตถุบ้าคลั่งเกินบังเอิญ มัวเพลิดเพลินสิ่งกาลีมีกำลัง
กลับมาเกิดศีลธรรมกลับมาเกิด! ความเลวร้ายลามเตลิดจวนหมดหวัง
รีบกลับมาทันเวลาพาลัง มายับยั้งโลกไว้ให้ทันกาลา...”

พุทธทาสภิกขุ

สังคมไทยกำลังประสบปัญหาความเสื่อมโทรมด้านคุณธรรมจริยธรรมอย่างรุนแรง และนับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น อาทิ การคอร์รัปชันในทุกกลุ่มอาชีพ ความก้าวร้าวทั้งในกลุ่มเด็กเยาวชนและผู้ใหญ่ การติดยาเสพติด ซึ่งระบาดเข้าไปในกลุ่มเด็กและเยาวชนเพิ่มมากขึ้น ปัญหายุวอาชญากรรมที่มากขึ้นทั้งทางปริมาณระดับความรุนแรงและอายุของผู้กระทำผิดที่มีอายุน้อยลงเป็นลำดับ ปัญหาเด็กมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม ติดเพื่อน(มั่วสุม) ใช้อินเทอร์เน็ตไม่เหมาะสม เสพสื่อไม่สร้างสรรค์ ไม่สนใจเรียน ไม่มีจิตสาธารณะ สะท้อนให้เห็นถึงความบกพร่องของระบบการศึกษาที่ได้สูญเสียสิ่งที่เรียกว่า กระบวนการขัดเกลา “ความเป็นมนุษย์” ไปแล้วหรือมีอยู่อย่างน้อยเต็มทีดังข้อสรุปตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ, ว่า

“การศึกษาของโลก...กลับมุ่งไปแต่ในทางวัตถุหรือทางเนื้อหนังแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา หน้ามืดตามัว ในที่สุดเห็นการฆ่ากันตายนี้เป็นของเล่นๆเห็นการฆ่าตนเองตาย กินยาตาย กระโดดตึกตายอย่างนี้เป็นของว่าเล่น ไม่หันหน้าเข้าหาธรรมะ ยอมตายด้วยอาการอย่างนั้น เพราะความหน้ามืดตามัว เพราะการศึกษาของบุคคลนั้น ได้นำบุคคลนั้นไปผิดทาง บุชาความสุขทางเนื้อหนังเป็นสรณะ...นี้ เรียกว่าการศึกษาซึ่งนำบุคคลไปสู่ความพินาศ.....การศึกษาต้องมุ่งไป เพื่อทำ(คน)ให้หมดสิ้นไปซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ เพื่อให้มนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรได้โดยการประพฤติอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์”

เด็กปฐมวัยมีอัตราการเจริญเติบโตทุกด้านทั้งร่างกาย สังคม จิตใจและปัญญา เป็นช่วงเวลาที่โอกาสทองของการเรียนรู้เปิดกว้างเต็มที่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สำคัญที่ต้องปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งถ้าเด็กไม่ได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ เหล่านี้ในช่วงวัยที่เหมาะสม ผ่านช่วงเวลาที่ดีที่สุดของการเรียนรู้เรื่องนั้นๆ ไปแล้ว การพัฒนาในภายหลังจะทำได้ค่อนข้างยาก ซึ่งพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลนั้น เด็กที่อายุต่ำกว่า 8 ปี เป็นวัยที่จะรับกฎเกณฑ์และมาตรฐานทางจริยธรรมจากบิดามารดาและครู ในช่วงปฐมวัยนี้จึงถือได้ว่าเป็นระยะเวลาที่สำคัญที่สุดในการอบรมกล่อมเกลาและปลูกฝังให้เด็กเป็นคนดี

ผู้อบรมเลี้ยงดูเด็กต้องพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตอย่างมีสติและเปี่ยมด้วยความรักความเมตตา จัดบรรยากาศที่อบอุ่นงดงามด้วยความรัก ความเมตตาต่อสรรพสิ่งและกลมกลืนกับความเป็นจริงในธรรมชาติรอบตัว ครูถือเป็นตัวแทนการขัดเกลาทางสังคมที่สำคัญในสถานศึกษา มีบทบาทเป็นทั้งผู้จัดการเรียนรู้และการเป็นแบบอย่างที่ดีในชีวิตประจำวันโดยถือหลัก สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น นอกจากนี้ ต้องดำเนินการประสานความร่วมมือกับบิดามารดาผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันพัฒนาและส่งเสริมเด็กอย่างถูกวิธี อันจะเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเด็กอย่างต่อเนื่อง การวางรากฐานที่ดีให้กับเด็กปฐมวัยจึงเท่ากับเป็นการเตรียมสร้างพลเมืองที่ดีมีคุณภาพให้กับประเทศชาติ

คุณธรรม ตามความหมายในพจนานุกรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม คำว่า “จริยธรรม” ในความหมายทางพุทธศาสนา หมายถึง ระบบการดำเนินชีวิตที่อิงตามธรรมชาติ ประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ คือ (1) ด้านพฤติกรรมภายนอกที่มีสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านสังคมและวัตถุ ตลอดจนธรรมชาตินั้น ได้แก่ ศีล (2) ด้านจิตใจที่มั่นคง เพราะการมีจิตใจที่มั่นคงเป็นแกนสำคัญในการพัฒนา ได้แก่ สมานธิ และ (3) ด้านความรู้ ความเข้าใจในความเป็นจริง การมองเหตุผล ตลอดจนเข้าถึงความเป็นจริงของธรรมชาติ ได้แก่ ปัญญา ปัจจัย 3 ประการ นี้จะส่งผลต่อกันและเสริมซึ่งกันและกัน ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในการดำเนินชีวิต ฉะนั้น การดำเนินชีวิตหรือเป็นอยู่ ทั้งระดับศีลที่เราเรียกกันว่า ศีลธรรม ทั้งระดับจิตใจ คุณธรรมภายในหรือคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่มีสมานธิเป็นแกนกลาง และทั้งระดับปัญญา ความคิดเหตุผล ความรู้เท่าทันความจริง รวมอยู่ในคำว่า จริยธรรม ทั้งสิ้น ซึ่งแตกต่างจาก จริยธรรมในความหมายของทางตะวันตกที่จำกัดแค่พฤติกรรมทางสังคมเป็นสำคัญ ตรงกับพระพุทธศาสนาคือ “ศีล” ซึ่งเป็นเพียงด้านหนึ่งของชีวิตมนุษย์ โดยคาบเกี่ยวไปถึงด้านจิตใจบ้างเพียงในแง่คุณธรรมไม่ครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ ทั้งนี้ทางพุทธศาสนายังถือว่า จริยธรรมต้องอยู่บนฐานของสังขธรรม คือ ความจริงของสิ่งทั้งหลายโดยเฉพาะความจริงของความเป็นไปตามเหตุปัจจัยหรือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เพราะเมื่อรู้ความจริงแล้ว ก็ทำให้สามารถปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นถูกต้องทำให้ปลอดปัญหาหรือแก้ปัญหาได้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545)

หากจะสรุปรวมทั้งคุณธรรม และจริยธรรม น่าจะหมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ดังนั้นเมื่อมีการกล่าวถึงคำว่าคุณธรรมก็มักจะกล่าวถึงคำว่าจริยธรรมรวมกันไปด้วย คุณธรรมจริยธรรมเด็กปฐมวัย สังเกตได้จากคุณลักษณะที่บ่งชี้ภายใต้สถานการณ์การจัดการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียน 4 ด้าน คือ

1. **ด้านกาย** คือ การดูแลตนเอง และการมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุโดยไม่เบียดเบียนตนและสิ่งรอบตัว ได้แก่ ดูแลตนเองในชีวิตประจำวัน และบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสมได้ คุณค่าแท้ อาทิ (1) ดูแลรักษาความสะอาดของร่างกาย (2) แต่งกายสะอาดเรียบร้อย (3) ดูแลรักษาและจัดเก็บของใช้ส่วนตัว (4) รับประทานอาหารที่ถูกหลักโภชนาการโดยรับประทานได้ทั้งที่ชอบและไม่ชอบ (5) รับประทานอาหารหมดจานไม่เหลือทิ้ง (6) เก็บของเล่นหรือของใช้เข้าที่ (7) ดูแลรักษาความสะอาดของห้องเรียนหรือโรงเรียน (8) ไม่ทิ้งขว้างและทำลายสิ่งของหรือสาธารณสมบัติในโรงเรียน (9) ปิดก๊อกน้ำหลังการใช้ทุกครั้ง

2. **ด้านสังคม** คือ การมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น ได้แก่ มีวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น และมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีกับผู้อื่น อาทิ (1) เข้าแถวอย่างมีระเบียบ (2) ปฏิบัติตามข้อตกลงของกลุ่มและห้องเรียน (3) ไม่ฉีกผลงานหรือทำลายสิ่งของของเพื่อน (4) ไม่ส่งเสียงดังรบกวนเพื่อน (5) ไม่พูดปดเพื่อให้ตนหรือเพื่อนพ้นผิด (6) เคารพสิทธิและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น (7) พุดจาสุภาพไพเราะมีคำลงท้าย (8) กล่าวคำขอบคุณ หรือขอโทษ ตามโอกาส (9) รับฟังข้อโต้แย้งของเพื่อนได้ (10) แสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่ด้วยความอ่อนน้อมงดงามตามมารยาทไทย

3. **ด้านจิตใจ** คือ การมีสมรรถภาพทางจิตดี ได้แก่ มีสติ สมานธิ และ ความเพียร การมีสุขภาพจิตดี ได้แก่ ร่าเริงเบิกบาน มีความสุขในการเรียนรู้และการพัฒนาตน และการมีคุณภาพจิตดี คือ มีความเมตตากรุณาและมีความกตัญญู อาทิ (1) มีความตั้งใจ รู้ตัวอยู่เสมอ ไม่เลื่อยล่อย (2) มีความระมัดระวังในคำพูดและการกระทำ (3) มุ่งมั่นในการทำงานอย่างต่อเนื่องจนสำเร็จ (4) อุดหนุน อุดหนุนไม่แสดงอารมณ์โกรธหรือหงุดหงิด (5) ภูมิใจในผลงานและความสำเร็จของตน (6) สดชื่นเบิกบานมีความสุขกับการทำงานเดี่ยวและกลุ่ม (7) ช่วยเหลือเพื่อนในเรื่องต่าง ๆ อย่างเต็มใจ (8) มีพฤติกรรมทางกายและวาจาที่ดีต่อพ่อแม่ ครู (9) เต็มใจที่จะทำงานบำเพ็ญประโยชน์

4. **ด้านปัญญา** คือ การมีความรู้ความเข้าใจในเหตุผล เห็นคุณค่าและประโยชน์ของการทำสิ่งดี และคิดแก้ปัญหาได้ ได้แก่ มีความรู้ความเข้าใจแยกแยะสิ่งดีและไม่ดี ใฝ่รู้ แสวงหาความจริงและไม่สร้างสรรค้อยู่เสมอ และรู้เท่าทันและแก้ไขปัญหาได้ อาทิ (1)บอกได้ว่าอะไรดีไม่ดี มีคุณมีโทษ ควรทำไม่ควรทำ(2)สรุปวิเคราะห์การกระทำของตนเองได้(3)บอกเหตุและผลของการกระทำได้(4)สนใจใฝ่รู้ และสร้างสรรค์(5)แก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ได้อย่างมีเหตุผล

หลักการพื้นฐานในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

1. **การเป็นแบบอย่างที่ดี** เด็กจะเรียนรู้การเป็นคนดีหรือเป็นคนไม่ดีผ่านการประพฤติปฏิบัติของพ่อแม่ ครูและบุคคลใกล้ชิด เด็กมักเอาอย่างการกระทำของผู้ใหญ่ มากกว่าการสอนด้วยคำพูด ดังนั้นครูและบุคคลใกล้ชิดควรเป็นแบบอย่างในการประพฤติดี หากอยากให้เด็กดีอย่างไร ผู้ใหญ่ก็ต้องดีให้ได้อย่างนั้น การเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เด็กต้องดีให้ได้ทั้งความคิดและการกระทำ และสอนให้เด็กรู้ว่าหากเราอยากให้อันใดดีกับเรา เราก็ต้องทำดีกับเขาก่อนด้วยความจริงใจเช่นนี้เด็กก็จะถูกหล่อหลอมให้คิดดีทำดีตามผู้ใหญ่ได้อย่างแน่นอน

2. **ให้ความรักและความเมตตา** การแสดงความรักทำได้หลายวิธี 1) **ใช้การแสดงออกทางสายตา** เช่น สบตาเด็ก มองด้วยสายตาที่อ่อนโยน ถ่ายทอดพลังความรักและความรู้สึกชื่นชมในตัวเด็ก 2) **ใช้การแสดงออกทางคำพูด** เช่น พูดให้กำลังใจ พูดด้วยถ้อยคำอ่อนหวานไพเราะ ซึ่งครูหลายท่านพยายามจับผิดเด็กแทนที่จะจับถูก ด้วยคิดว่าจะเอาความผิดนั้นมาสอน จริง ๆ แล้วยังครูพูดคำว่า “ไม่” “อย่า” “ห้าม” บ่อยเท่าไร จะยิ่งทำให้เด็ก รู้สึกว่าทำอะไรก็ผิดไปหมดหรืออาจเกิดการต่อต้านได้ 3) **ใช้การสัมผัสทางกาย** เช่น กอด...คือสัมผัสรัก ที่ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า เด็กทุกคนต่างก็ถวิลหา รู้สึกอบอุ่นและมั่นคงทุกครั้งเมื่อผู้ใหญ่กอดเขา บางครั้ง...อ้อมกอดก็รักษาอาการป่วยไข้ให้กับเด็กได้ดีกว่ายา มีค่ามากกว่าของเล่นราคาแพง "การกอดไม่มีต้นทุน ไม่ต้องลงทุน" **ความรัก คือการกอด คนเราต้องการการกอดวันละ 4 ครั้ง เพื่อการรอดชีวิต ต้องการการกอดวันละ 8 ครั้ง เพื่อการดำเนินชีวิต และต้องการการกอดวันละ 12 ครั้ง เพื่อการเจริญเติบโต...** การกอดไม่ใช่เรื่องยากเพียงแต่ผู้ใหญ่เริ่มต้น ยิ่งเริ่มต้นเร็วเท่าไรก็จะเป็นการเพิ่มต้นทุนให้กับคนที่เรารัก ทั้งนี้การกอดที่ดีควรเป็นการกอดที่มีความจริงใจ เป็นความปลอดโปร่งของอารมณ์ที่บริสุทธิ์ให้ผู้ถูกกอดสัมผัสได้ด้วย การกอดจึงเป็นภาษาที่จำเป็น เพราะเพียงแค่ว่าพูดอาจไม่สามารถสื่อภาษาใจได้ชัดเจนเท่ากับการกระทำ

3. **ใช้การสื่อสารและปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับเด็กด้วยความเคารพต่อความรู้สึกและให้เกียรติซึ่งกันและกัน** อันเป็นหลักสำคัญที่จะช่วยให้เด็กได้รู้จักตนเอง รู้จักปัญหาของตนและแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ซึ่งวิธีในการดำเนินการกับปัญหาจะขึ้นอยู่กับ การเป็นเจ้าของปัญหา ดังนี้

3.1 **กรณีที่เด็กเป็นเจ้าของปัญหา** ใช้เทคนิค การรับฟังปัญหาและสะท้อนความรู้สึกของเด็ก (Active listening) ดังนี้

- รับฟังปัญหาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเด็ก
- สบสายตา
- ฟังและจำแนกความรู้สึก
- ใช้คำพูดทบทวนความรู้สึกจากถ้อยคำเด็ก
- นำปัญหาของเด็กมาถกกัน ถามเด็กถึงวิธีแก้

3.2 **กรณีที่ผู้ใหญ่เป็นเจ้าของปัญหา** ใช้เทคนิค การสะท้อนความรู้สึกและปัญหาของตนเอง (I message) การสื่อสารวิธีนี้ ผู้ฟังจะรับฟังด้วยความเต็มใจมากกว่าที่จะโต้แย้งหรือปกป้องตนเอง การใช้เทคนิคนี้มี 3 องค์ประกอบ ดังนี้

- พฤติกรรม : เป็นการกล่าวถึงพฤติกรรมที่เป็นปัญหา
- ความรู้สึก : เป็นการกล่าวถึงความรู้สึกของตนเอง
- สาเหตุของความรู้สึก : เป็นการอธิบายสาเหตุที่ทำให้ตนเองเกิดความรู้สึกเช่นนั้น

3.3 กรณีที่เด็กและผู้ใหญ่เป็นเจ้าของปัญหาาร่วมกัน ใช้เทคนิค การสะท้อนความรู้สึกและแก้ปัญหา ร่วมกัน (Win Win) ดังนี้

- อภิปรายปัญหา
- เสนอความคิดเห็นและเจรจาต่อรอง
- ระดมพลังสมอง
- เรียงลำดับวิธีการต่างๆ
- ข้อเสนอที่สมาชิกคัดค้านเพียงหนึ่งเดียวก็ตัดทิ้ง
- จากข้อเสนอที่เหลือนำมาเลือกแล้วกำหนดแผน
- กำหนดระยะเวลาในการทดสอบและระยะเวลาที่ตรวจสอบผลสัมฤทธิ์

4.พยายามหาโอกาสในการสอนเด็กให้เป็นมนุษย์ที่ดี ได้แก่ 1) สอนให้รู้จักหน้าที่ของตน คือให้เด็กมีความรับผิดชอบในหน้าที่ เช่น หน้าที่ของการเป็นลูกที่ดี เชื่อฟังผู้ใหญ่ มีระเบียบวินัย เก็บของเล่นเข้าที่หลังเลิกเล่น กินนอนเป็นเวลา ฯลฯ 2) สอนให้รู้จักผู้ผิด มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป คือทำสิ่งที่ดีงาม ไม่ทำสิ่งที่ไม่ดีทั้ง ต่อหน้าและลับหลังผู้ใหญ่และสอนให้มีความกตัญญูกตเวทิต่อให้เด็กมีความสำนึกขอบคุณต่อผู้มีพระคุณทั้งหลายทั้ง พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ครูอาจารย์ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ฯลฯ พร้อมทั้งหาทางตอบแทนบุญคุณให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยให้เด็กเรียนรู้ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับกิจกรรม 2 ประเภท คือ

4.1 กิจกรรมในชีวิตประจำวัน เป็นการฝึกทักษะของเด็กในแต่ละช่วงของวันได้แก่ การเล่น/การทำงาน(งานชีวิต) การกิน การนอน อย่างรู้คุณค่าที่แท้จริง เน้นการสำรวจกาย วาจา ใจ ด้วยการเจริญสติ มีจิตใจจดจ่ออยู่กับสิ่งที่ตนกระทำอยู่ มีจิตตามรู้สิ่งที่ปรากฏขึ้น และมีการประเมินผลตนเองอย่างต่อเนื่อง **กิจกรรมประกอบด้วย** กิจกรรมรับอรุณยามเช้า กิจกรรมกินดีมีสติ กิจกรรมพักผ่อนนอนหลับ และการสรุปบทพทวนตนเอง ในช่วงกิจกรรมอำลาวันอันแสนสุข

4.2 กิจกรรมในหน่วยการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้จากการได้ยิน การมองเห็น การสูดดม การชิม การสัมผัส และรับรู้ด้วยใจ ผ่านสาระการเรียนรู้ในหน่วยต่างๆ โดยลงมือกระทำซึ่งการทำงานของเด็กมีทั้งการทำงานเดี่ยว การทำงานกลุ่มย่อย และกลุ่มใหญ่ ตามจุดประสงค์การเรียนรู้ โดยมีขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การจัดปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับเด็กและระหว่างเด็กด้วยกัน **กิจกรรมประกอบด้วย** การทักทายเด็กด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส ใช้สื่อหรือกิจกรรมสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างกัน

ขั้นที่ 2 การฝึกการรับรู้ เป็นการสร้างบรรยากาศให้จิตสงบพร้อมที่จะรับรู้ และกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ตามความจริง **กิจกรรมประกอบด้วย** การจัดกิจกรรมที่เน้นการสำรวจกาย วาจา ใจ ด้วยการฝึกเจริญสติและแผ่เมตตา และกิจกรรมที่ครูนำเสนอข้อมูล/ความรู้ที่สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ ด้วยกิจกรรมหรือสื่อ

ขั้นที่ 3 การพัฒนาการคิด เป็นกระบวนการนำสิ่งที่รับรู้ที่น้อยมาจัดระเบียบเพื่อให้เกิดปัญญาตามความเป็นจริงว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย **กิจกรรมประกอบด้วย** การกระตุ้นให้สืบค้นความจริง โดยใช้คำถามกระตุ้นให้เด็กคิดพิจารณาสืบค้นหาเหตุปัจจัย มองสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นเพราะมีเหตุมีปัจจัย โดยคิดเป็นกลุ่ม/เดี่ยว และการหาข้อสรุปโดยกระตุ้นให้เด็กร่วมกันอภิปรายและสรุปเป็นองค์ความรู้และนำเสนอโดยใช้แผนผังความคิดหรือรูปแบบอื่นๆ

ขั้นที่ 4 การลงมือปฏิบัติ เป็นการนำความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ คือลงมือกระทำให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ โดยลงมือปฏิบัติภารกิจที่เป็นเหตุให้เหตุปัจจัยทั้งหลายดำเนินไปในทางที่จะก่อผลดี **กิจกรรมประกอบด้วย** การกระตุ้นการวางแผนปฏิบัติ โดยครูกระตุ้นให้เด็กมีเจตจำนงร่วมกันในการวางแผนปฏิบัติภารกิจที่เป็นเหตุให้เหตุปัจจัยทั้งหลายดำเนินไปในทางที่จะก่อผลดี พร้อมทั้งสร้างข้อตกลงร่วมกัน โดยทำงานเป็นกลุ่ม/เดี่ยว และการเปิดโอกาสให้ลงมือปฏิบัติ โดยให้เด็กลงมือปฏิบัติเป็นกลุ่ม/เดี่ยวตามแผนที่กำหนดไว้ พร้อมบันทึกผลการปฏิบัติ

ขั้นที่ 5 การประเมิน เป็นการให้เด็กทบทวนเหตุการณ์ความคิด ความรู้สึกและการกระทำสิ่งดี – ไม่ดีที่เกิดขึ้นแล้วตั้งจิตอธิษฐาน(ความตั้งใจมั่นหรือตั้งจิตปรารถนาที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เป็นสิ่งดีงามให้สำเร็จได้ด้วยการกระทำของตัวเอง)ที่จะกระทำแต่สิ่งที่ดีต่อไป **กิจกรรมประกอบด้วย** การวิเคราะห์ผลการปฏิบัติ โดยครูใช้คำถามกระตุ้นให้เด็กทบทวนเหตุการณ์ ความคิด ความรู้สึก และการกระทำสิ่งดี-ไม่ดีที่เกิดขึ้นของตนเองและของเพื่อน ให้เด็กประเมินตนเองและประเมินเพื่อน และการตั้งจิตอธิษฐาน โดยให้เด็กตั้งเป้าหมายในการกระทำสิ่งดีเป็นระยะๆ ในสมุดบันทึกความดี ให้เด็กอธิษฐานให้กระทำสิ่งนั้นให้ได้ โดยเด็กประเมินตนเอง เพื่อนและครูประเมินเด็กเป็นระยะ ครูควรแสดงความชื่นชมและให้กำลังใจและชักชวนให้เด็กตั้งจิตปรารถนาที่จะทำสิ่งดีงามให้สำเร็จให้ได้ด้วยการกระทำของตนเองอย่างต่อเนื่อง

กล่าวโดยสรุป การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมเด็กปฐมวัย มีความสำคัญกับครูที่ต้องมีความเป็นกัลยาณมิตรคือพร้อมจะแนะนำ สนับสนุน ช่วยเหลือ แสดงความรักความเมตตาต่อเด็กอย่างจริงใจและเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็ก อบรมกล่อมเกลามาและปลูกฝังให้เด็กเป็นคนดี ไม่เบียดเบียนตน สิ่งรอบตัวผู้อื่น และช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน โดยใช้ ปัญญาคิดพิจารณาการกระทำของตน มองเห็นผลดี ผลเสียที่อาจเกิดขึ้น และคิดแก้ปัญหาได้ ในขณะเดียวกันที่ทำงาน ก็ทำโดยจิตที่ตั้งมั่น ใส่ใจ อยากทำและลงมือทำไปแล้วสบายใจ จึงพัฒนาความเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ไปพร้อมๆ กัน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา.

(2547). *คู่มือหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546 (อายุ3-5ปี)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

ขวัญฟ้า รังสิยานนท์.(2552).*การพัฒนารูปแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัย*.

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

_____.(2555). *สอนหนูให้เป็นคนดี ต้องเริ่มที่หัวใจ*.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แปลน สารา.

_____.(2552). *การสื่อสารที่ได้ผล* จาก http://dusithost.dusit.ac.th/~pre_edu/

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2545). *การศึกษาฉบับง่าย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2) .กรุงเทพมหานคร: บริษัทสื่อตะวันจำกัด.

_____.(2545).*รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สหธรรมิก.

พุทธทาสภิกขุ. (ม.ป.ป). *การศึกษาสมบูรณ์แบบ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.

_____.(ม.ป.ป). *ศีลธรรมกลับมาเกิด*.จาก <http://www.dhammadjak.net/board/viewtopic.php?t=16079>